

ЧАРІВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ

До 150-ліття Олександра Кошиця

*Красу пісень у людських душах сіяв,
Щоб зерня ті любов'ю проросли.*

Олесь Доріченко

Олександр Кошиць (1875–1944) увійшов в історію світового музичного мистецтва як один з найвидатніших митців, якому судилося здійснити місію посланця України до народів світу. Українська Республіканська Капела під його керівництвом триумфально пройшла з піснею через світ. У листі до свого найближчого друга – регента і композитора Василя Беневського Кошиць писав: «У Мехіко-сіті на концертах у «Торрео» мене слухали вперше 32600, удруге – 36000 і втретє – 38000 людей. Мексиканці – це давня суміш еспаньолів та індіанців: щирість індіанців і темперамент та музикальність іспанців. Уяви, як кричав цей океан людей!» Виступи нашого хору засвідчили, що є така держава Україна, яка має свою прадавню історію, свою, відмінну від інших, високу культуру і традиції. У відгуках французької преси читаємо, що Український хор переконливо довів, що Україна має античну цивілізацію, пречудовий і багатющий фольклор, який підтверджує давню культуру нації. А німецькі критики говорили про Олександра Кошиця, що він, власне, не є диригентом у загальноприйнятому значенні цього слова, а є справжнім чарівником. Кошиць вважав, що надзвичайна краса нашої пісні є важливим і незаперечним документом історії культури українського народу.

Олександр Кошиць народився 12 вересня 1875 року на Київщині. Він походив із давнього козацько-священничого роду Порай-Кошиців, що мав свій герб. Дитячі роки Олександр провів у Тарасівці – селі, що розташоване поряд з Кирилівкою – батьківщиною Тараса Шевченка. Здобуваючи духовну освіту в школі, училищі, семінарії, Київській духовній академії, Кошиць одержав не лише всебічну теологічну підготовку, а передусім суто регентську фахову обізнаність із церковним співом. У 1901 році він одержав диплом Київської духовної академії і вчений ступінь кандидата богослов'я, але не наважився прийняти сан священника, поламавши сімейну традицію, бо його кликала музика.

Надзвичайні музичні здібності Олександра були помічені ще під час його навчання в Академії, і за пропозицією архімандрита Платона йому запропонували керувати хором студентів цього духовного закладу. Це було дуже почесно і відповідально. Перший же виступ, що відбувся 26 вересня 1898 року, приніс хору гучний успіх. Виконувався концерт Артемія Веделя «Услиши, Господи, глас мій». З часом хор Академії набув такої по-

пулярності серед киян, що потрапити на богослужіння до академічної Братської церкви було дуже важко. Про це, зокрема, пише у своїй книзі «Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування» видатний український композитор Пилип Козицький: «Центром уваги публіки за його [Кошиця] часів були не поодинокі виконавці, а цілий колектив, – гомоніли не про солістів, а про регента, захоплювалися не красою голосових тембрів, а проникливістю виконання. За регентства Кошиця академічний хор досяг вершини слави. Причинами того були: чудовий голосовий склад хору, і головне – особисті якості регента. Величезні регентські здібності, поєднані з самовідданою працею, породили зрештою той чудовий спів, що вабив до Братського храму протягом 1898–1901 рр. силу-силенну люду».

Відчуваючи великий потяг до музики, Кошиць здобуває знання в Музично-драматичному інституті Миколи Лисенка в класі композиції Григорія Любомирського; одночасно керує хором інституту, а також веде клас хорового співу. Згодом він очолює (як директор і диригент) хорове товариство «Боян», засноване Миколою Лисенком, керує хором студентів Київського університету св. Володимира, з яким об'їздив всю Україну. Високо цінуючи прекрасний голосовий склад хору, музикальність, інтелігентність студентів, Кошиць першого

року випрацьовував переважно техніку ансамблю, зіспіваності. Осягнення тонких художніх нюансів у виконанні творів давало артистичну насолоду. Зрештою Маєстро захопив хористів й усвідомленням громадського та національного покликання їхньої мистецької діяльності. Феноменальний успіх хору в Києві в Різдвяних концертах 29 грудня 1916 року (за старим стилем) став для «Щедрика» Миколи Леонтовича першим щаблем сходження до світової слави. «Щедрик» – українська народна щедрівка, одна з найвідоміших обробок Леонтовича.

Щедрівки походять іще з дохристиянських часів. Ці обрядові пісні виконувалися навесні, коли наші пращури святкували прихід нового року. Саме тому в «Щедрику» прилітає ластівочка й народжуються ягнята. Пізніше, у XVIII столітті, святкування Нового року перенесли на зиму, і щедрівки стали елементом зимового календарно-обрядового циклу. Кошиць згадував: «Новина в аранжуванні пісні полягала в трактуванні народної мелодії, вокальної по суті, як об'єкту інструментальної розробки. Це надавало музиці якоїсь свіжості, чулось щось незвичке, і дуже подобалось публіці, включно до надання титулу геніальності самому авторові». Забігаючи наперед, слід зауважити, що магія милозвучного «Щедрика» настільки зачарувала американців, що 1936

року Пітер Вільговський, українець за походженням, написав текст англійською мовою і назвав «Колядкою дзвонів» («Carol of the Bells»). Вільговський говорив, що в його музичній уяві звучав веселий перегук дзвонів. Зміна назви пісні зумовлена ще одним дуже вагомим фактором, а саме: в англійській мові важко відтворити, тобто правильно вимовити, звук Щ.

Ця маленька українська щедрівка стала справжнім музичним дивом, яке розійшлося по всіх континентах. Тільки у США «Щедрик» мав 600 редакцій та 50 видань на грамплатівках упродовж 1950–1974 років. І нині колядка використовується у святах новорічної обрядовості у різних народів Європи й Америки, в сучасних голлівудських фільмах, на концертах, телешоу, в рекламах відомих брендів. Мелодія українського «Щедрика» звучить у різних стилях – від джазу до року. «Щедрик» Миколи Леонтовича став світовим хітом, однією з найвідоміших Різдвяних пісень світу та музичною візитівкою України.

У грудні 2022 року, з нагоди 100-ї річниці першої презентації пісні на американському континенті, щедрівка залунала в Карнегі-холі у виконанні київського Дитячого хору «Щедрик». І звучала вона, на думку багатьох, як справжній гімн незламності українців в боротьбі за свободу України. А ім'я Миколи Леонтовича не сходило з уст мільйонів глядачів, що дивилися це дійство безпосередньо в глядацькій залі або в трансляції.

Повертаючись до Олександра Кошиця, необхідно відзначити, що його життєва дорога була наповнена різноманітними творчими подіями. Він працював диригентом Українського театру М. Садовського та Київської опери, викладав в Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка. В 1917 році Центральна Рада обирає його головою Музичного відділу Міністерства освіти України.

Після проголошення Української Народної Республіки Симон Петлюра, тодішній голова Директорії, як людина високоосвічена, прекрасно розумів значення і роль українського мистецтва в процесі презентації молодій державі у світі. І вже 1 січня 1919 року Петлюра запрошує до себе Олександра Кошиця і Кирила Стеценка та пропонує їм створити хорovu капелу, підготувати з нею українську програму і, не гаючи часу, виїхати у велике гастрольне турне по світу. Ідея була мудрою та далекоглядною.

Виступи Української Республіканської Капели під орудою Олександра Кошиця, як уже зазначалося, були триумфальними. Таїну Кошицевого методу, якого, за тогочасною критикою, не мали найкращі європейські капели, не змогли розгадати ні музикологи, ні композитори, ні колеги диригенти, які прагнули пізнати творчі секрети Маестро на репетиціях і концертних виступах. Незаперечними характерними рисами Кошиця як диригента були: природна обдарованість, фахова ерудиція, всебічна освіченість, сильна воля та інтуїція і величезна працездатність, аж до самопожертви. Платоніда Щуровська – другий диригент Капели – згадувала: «Приглядаючись до чисто суб'єктивних моментів уміння великого Майстра, насамперед стверджуємо силу волі Кошиця. Ця властивість була в ньому розвинена аж до гіпнотичного впливу на підлеглих виконавців, які не раз самі признавалися, що Кошиць може й мертвого змусити співати... Це надзвичайне вміння наказувати, опановувати чужою волею, аж до крайності, утворювало

той спосіб дисципліни, що при ньому великий митець міг грати на цьому живому інструменті ... й передати всі найтонші нюанси своїх глибоких емоцій».

У спогадах хористки Тетяни Георгієвської – згодом дружини Маестро – читаємо: «При розучуванні нових пісень Кошиць коротко пояснював їх зміст. Він умів заставити хористів до найтяжчої праці, до повторення однієї музичної фрази десятки разів, але й вмів нагородити їх красою наслідків цієї праці. Кошиць зумів досконало вишколити Капелу: зіспіваність, інтонація, рухливість голосів були гідні подиву. Маестро мав здібність викликати, витягувати з хору звук, якого не мав жоден європейський колектив».

Процес одухотворення художнього образу Кошиць висловив у своєму твердженні: «Хор повинен підкоритися моїй індивідуальності, бо співає не хор, співає диригент». Як результат високого мистецького виконавського рівня Капели читаємо відгуки у французькій пресі: «Визнаю своє безсилля висловити ті почуття, що я пережив під час ... двох концертів, які були для мене годинами найчистішої насолоди. З перших акордів губишся і не знаєш, де ти, забуваєш мізерний зал і уявляєш собі, що ти у якомусь храмі, де відбувається священний ритуал вічної Краси» (Тулуза, Франція, 21 листопада 1919 року).

Мексиканський рецензент писав: «Коли я йшов на цей концерт, настрій мав песимістичний. Мені доводилося чути хори світової слави, як-от хоча б Сикстинської Капели, Пречистої Діви у Лоретто в Італії, та Люрду у Франції – хори, визнані усім світом. І гадалося мені, що ніколи не зможу почути чогось більш досконалого. Проте з великим задоволенням і вдячністю з перших номерів програми переконався, що стою перед чимось чарівним і просто надприродним! Я ніскільки не перебільшую, вживаючи цих характеристик, – це все чистісінька правда. Ніхто не міг уявити собі, що людські голоси здатні зробити таке перфектне враження оркестру. Додам до цього – оркестру бездоганного! Я ніби чув гаму скрипок, віолончелей і контрабасів, що звучали чисто і чітко» («El Herald», Мексика, 22 грудня 1922 року).

А в рецензії з Нью-Йорка від 6 жовтня 1922 року зазначається: «Український національний хор – це щось нове, нечуване в музичному житті нашого міста... Перш

Український Національний Хор під проводом Олександра Кошиця в Брюсселі (Бельгія, березень 1921 рік)

ніж велика аудиторія не наплакалася до болю і не накричалася до хрипоті – можна було бачити очі, повні сліз від екстазу... пан Кошиць представив свій хор Америці, і це стало тріумфом!»

На жаль, через несприятливі історичні обставини Олександр Кошиць зі своїми співаками-побратимами змушені були стати політичними емігрантами. Оселившись у США, неподалік Нью-Йорка, Кошиць керує українськими хорами США і Канади, зокрема, диригує так званою «Сімкою» (сім українських хорів з околиць Нью-Йорка), займається композицією: пише хорові твори на духовну тематику – 5 Літургій, цикл «Догмати», окремі церковні піснеспіви (близько 100), Канти, Псалми, Колядки, а також обробки народних пісень (українські, французькі, шотландські, норвезькі, американські, канадські, японські, індійські і навіть гавайські). Доволі часто Кошиць робив декілька обробок однієї і тієї самої народної пісні з полегшеними варіантами, наприклад, українські історичні пісні – «Про Дорошенка», «Про Байду». Нью-Йоркська фірма «Вітмарк і син» видала сорок дві українські народні пісні в обробці Кошиця, і вони розійшлися мільйонами примірників. Ці пісні, як і численні виступи Українського Національного Хору зробили величезний вплив на розвиток хорового мистецтва США і, зокрема, змусили американців звернути увагу на акапельний хоровий спів, якого раніше там не існувало.

У 1941 році доктор мистецтвознавства Павло Маценко – один з відомих керівників Осередку Української Культури й Освіти в Канаді – запросив Кошиця до Вінніпега, щоб вести клас хорового диригування і читати лекції з теорії та історії музики на щойно створених ним диригентсько-вчительських курсах, аби готувати керівників хорів для українських громад у різних провінціях Канади, а навіть за кордоном.

Український університет у Празі за значні заслуги на мистецькій ниві в 1936 році надав Кошицю вчений ступінь почесного доктора філософії. За цим визнанням стояла величезна самовіддана, виснажлива праця, якою митець намагався хоча б частково втамувати страшний біль і тугу за Україною. В одному з листів читаємо: «Я весь час свого перебування за кордоном тільки і мріяв про те, щоб працювати для свого народу і його художнього розвитку... Я вважав і буду себе вважати сином своєї країни: весь час мав на увазі роботу в Україні і по-

вернення туди. Завдяки цьому я відхилив можливість стати американським громадянином... І все тому, нічим не хочу бути, як тільки українцем і підданим своєї країни». Все життя Кошиця було освітлене мріями про Україну. Він писав: «... Я є син своєї країни, найпрекраснішої з прекрасних країн цілого світу, чудової як казка, загадкової як тайна, великої як світ, могутньої як сила Божа і невичерпної як вічність!» Та сподіванням Кошиця не судилося здійснитися. Митець помер у Вінніпезі 21 вересня 1944 року.

Постать Олександра Кошиця – диригента, композитора, етнографа, педагога, музично-громадського діяча – світитися яскравою зорею на небосхилі українського хорового мистецтва. Слухаючи спів Української Республіканської Капели, а згодом – Українського Національного Хору під орудою Олександра Кошиця, представники різних країн Європи та Північної і Південної Америки раділи і захоплювались милозвучними, неповторної краси українськими народними піснями та глибоко усвідомлювали, що є на земній кулі великий український народ, який зберіг свою славу історію, багатющі традиції, що сягають в глибину віків, а також надзвичайно своєрідну, унікальну музичну культуру. Їх вражало також багатство української народно-пісенної творчості. Загальновідомо, що в нас зафіксовано понад 120 тисяч народних перлин, які не лише не поступаються пісням інших народів, а й перевершують їх за глибиною змісту. Можна сміливо стверджувати, що жоден народ світу не спромігся створити навіть половини того, що маємо ми в цій царині.

Олександр Кошиць утверджував Україну як державу завдяки майстерному, неперевершеному виконанню українських народних пісень та вмінню створювати живі правдиві образи. Численні слухачі обох континентів були зачаровані інтонаційною мелодійністю наших пісень, вишуканими національними строями співаків, високою культурою поведінки хористів та диригента на сцені. Найвимогливіші музичні критики світу писали, що Кошиць – Маєстро найвищого рангу, аристократ в музиці, хор якого не просто співає, а розмовляє з Богом.

Прийде час і вдячні нащадки перевезуть прах славетного Олександра Кошиця в Україну, згідно з його заповітом. Олександр Кошиць розкрив красу і велич української душі, що захована в українській народній пісні, і зробив для популяризації України в світі більше, ніж усі дипломати разом узяті. Він з честю виконав місію, яку поклав на нього Господь.

Дуже влучно і тонко підмітив характерні особливості виконання нашого хору член Бразильської Академії Безсмертних Квелю Нетто – в «Journal de Brazil» від 23 вересня 1923 року читаємо: «...Великий орган – в якого сопілки, замість дерева чи металу – з кісток і м'яса, трубами служать гортані, міхами – легені, а клавіатурою – душі, – це і є Український Національний Хор. Група людей, міцно об'єднаних одним ідеалом, творить людський інструмент, Богом настроєний, який перед тим, як видати перші звуки, очікує пророчого знаку диригента, немов голосу Вічності, щоб вести нас дорогами, які вона сама визначає... Співай же, чаруюча Україно, співай, щибетушко! Розсилай по світу пісні своїх синів, – прийде колись і до тебе весна, якої ти чекаєш!»

Оксана ЗАХАРЧУК

Український Національний Хор Олександра Кошиця в Буенос-Айресі (Аргентина, червень 1923 рік)